

І. П. Сторожук
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права

УДК 347.73 (477)

ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ БАНКІВСЬКОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Аналізується місце банківського права в загальній системі права України, розглядаються різні підходи щодо цього питання, доводиться, що банківське право є комплексною галуззю права.

Анализируется место банковского права в общей системе права Украины, рассматриваются разные точки зрения относительно данного вопроса, доказывается, что банковское право это комплексная отрасль права.

In article the place of the bank right in the general system of the right of Ukraine is analyzed, the different points of view concerning this point in question are considered, is proved that the bank right is complex branch of the right

Ключові слова: банківське право, система права, комплексна галузь права.

Зміна економічних пріоритетів Української держави, перехід до ринкової економіки призвели до виникнення нової фінансово-кредитної системи, стабільність якої є найважливішою умовою розвитку економіки. Саме тому процес ринкових перетворень почався саме з реформування основної ланки фінансово-кредитної системи, а саме банківської системи. В результаті виникають нові кредитні організації, діючі банківські установи комерціалізуються, починає розвиватись ринок фінансових послуг.

Сьогодні банківська діяльність є високодинамічною та невід'ємною частиною функціонування всіх сфер економіки і як результат функціонування валютного, грошового, кредитного та фондових ринків, а це, в свою чергу, потребує нового правового регулювання.

Всі відносини в сфері банківської діяльності діють на основі цілісної системи нормативно-правових актів, які визначаються терміном "банківське законодавство". У наукових працях під банківським законодавством переважно розуміють сукупність законів та підзаконних актів, які забезпечують правове регулювання банківських відносин (що охоплює норми, які регулюють діяльність банків та інших кредитно-фінансових інститутів, а також їх відносини з клієнтами) [1, с. 3–4].

Саме це призвело до появи поняття "банківське право". Застосування самого терміна "банківське право" вже не викликає сумнівів ні у теоретиків, ні в практиків. Однак досі немає однозначності щодо визначення місця банківського права в системі права України.

Дослідженням даного питання займалися українські вчені О. А. Костюченко, О. О. Качан, Є. В. Карманов, О. П. Орлюк, Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна, Ю. В. Ващенко, А. О. Селіванов та інші.

Не залишилось дослідження даного питання поза увагою іноземних науковців, зокрема, О. М. Олейник, А. Г. Братко, Г. А. Тосунян, А. Ю. Вакулин, А. М. Екмалян та багато інших.

Аналіз та систематизація різних поглядів дає можливість виділити кілька точок зору з даної проблеми:

- 1) банківське право є самостійною галуззю права;
- 2) банківське право є підгалуззю права (фінансового, цивільного, господарського);
- 3) банківське право є комплексним інститутом права;
- 4) банківське право є комплексною галуззю права.

До самостійної галузі права банківське право відносять в більшості іноземні фахівці, стверджуючи, що самостійність впливає з суспільної потреби, державного інтересу та особливої значущості банківської системи.

До 90-х років ХХ ст. банківська система України перебувала в державній монополії, здійснюючи адміністративно-контрольні повноваження, та була, по суті, частиною управлінського апарату держави в сфері економіки. Тому банківська діяльність мала владно-організаційний, а не комерційний характер: договірні відносини, в які вступали банки як рівноправні партнери і які регулювалися нормами цивільного права, мали обмежену сферу дії і другорядне значення.

Отже, сукупність норм, які регламентували відносини в банківській сфері, на той час не виокремлювалася в окрему галузь, оскільки мала більше спільного, ніж специфічного, порівняно з іншими нормами тієї галузі, до складу якої вона відносилась (а саме фінансового права), і в державі не було зацікавленості в її самостійному розвитку [2, с. 48].

Однак на сьогодні стабільність банківської системи і національної валюти, ступінь захищеності інтересів вкладників, нормалізація фінансових потоків та розрахункових відносин для економічної безпеки держави мають одне з найважливіших значень. Саме тому формується суспільна потреба та державний інтерес в оформленні банківського права в окрему самостійну галузь права.

А. Г. Братко [3], стверджуючи, що банківське право є самостійною галуззю права з власним предметом і методом, зазначає, що воно обумовлене цивільним правом і є його своєрідною надбудовою. К. Гавальда, Ж. Стуфле [4, с. 7] зазначають, що об'єктом банківського права є визначення правового становища банків, тобто організацій, які професійно на постійній основі здійснюють банківські операції і правове становище самих банківських операцій. Останні, по суті, є комерційними угодами. У подальшому ці автори дещо змінили свою точку зору, сформулювавши поняття кредитного права. До предмета кредитного права вони віднесли не тільки визначені вище відносини за участю банків, а й інших кредитних установ, які виконують окремі банківські операції. В іншій частині висловлене ними раніше визначення залишилося без змін. Таким чином, банківське право вони розглядають як частину кредитного права.

Однак аргументація авторів даного підходу є не переконлива. Крім того, галузь права — категорія наукова, саме тому підставою її виникнення не можуть бути суб'єктивні фактори, а саме чийсь інтереси, навіть якщо це інтереси суспільства чи держави.

Інша група вчених вважає банківське право частиною (підгалуззю) інших галузей права.

М. М. Агарков у своїх лекціях зазначав, що під терміном “банківське право” можна розуміти сукупність юридичних норм, які регулюють організацію та діяльність банків (кредитних установ). До організації та до діяльності кредитних установ мають застосовуватися норми, які регулюють майновий обіг взагалі, та норми, безпосередньою метою яких є врегулювання тих або інших питань банківського права. Тобто банківське право, в основному, являє собою спеціальний розділ торговельного права, присвячений банкам [5, с. 12–14].

Цілий ряд авторів відносить банківське право суто до фінансового права, або банківське законодавство — лише до внутрішньогалузевого законодавства, яке є складовою фінансового законодавства [6, с. 298]. На думку О. А. Костюченка, банківське право нині можна визначити як підгалуздь фінансового права України, яка спрямована на мобілізацію, розподіл і використання централізованих фондів з метою забезпечення виконання завдань держави [7, с. 7–10].

Представники теорії господарського права довгий час обстоювали позицію, відповідно до якої банківське право є невідокремленою складовою частиною господарського права як самостійної галузі права. Зокрема, І. А. Тинчук розглядає позички, а також відносини з кредитування як складову частину системи господарських зобов'язань. Такої ж думки притримується і М. Л. Коган, який вважає, що відносини, в яких беруть участь банки, є господарсько-правовими [1, с. 5–7].

Так, норми банківського права є складовою частиною різних галузей права. Однак дослідження їх лише частинами і лише в межах, визначених певною галуззю права (будь-то фінансове, цивільне чи інше), призводить до однобокого вивчення відносин, що складаються в банківській сфері і не дають цілісного їх розуміння.

Інші фахівці, заперечуючи існування банківського права як галузі права, вважають, що сукупність правових норм, які регламентують відносини в сфері банківської діяльності, є комплексний правовий інститут. Зокрема, такої позиції дотримується О. П. Орлюк, І. Б. Заверуха, Л. Г. Єфимова. На думку О. П. Орлюк [1, с. 27], банківське право являє собою сукупність різнорідних норм, що регулюють організацію кредитної системи й діяльність банків. Банківське право, з її точки зору, не є ні підгалуззю, ні основною галуззю права. Це комплексне утворення, що має свій специфічний правовий режим (однак не видовий).

На їх думку, банківське право в Україні на цьому етапі розвитку є комплексним правовим інститутом, а не галуззю права, виходячи з таких міркувань. У сфері банківської діяльності виникають різні види відносин. Зокрема, це відносини між Національним банком України та іншими банками, банків між собою, між банками та їхніми клієнтами. Зазначені відносини різні за своєю природою, а отже, відрізняються ступенем державного регулювання. У зв'язку з цим вони регламентуються правовими нормами, різними за своєю правовою природою. Зокрема, відносини між Національним банком України та іншими банками є одним із видів фінансово-правових відносин. Вони регулюються нормами фінансового права, для них характерні імперативний метод правового регулювання. Натомість відносини, які виникають між банками та їх клієнтами у процесі здійснення банківської діяльності, мають цивільно-правовий характер. В залежності від суб'єктного складу вони регулюються нормами або цивільного права, або господарського права. Таким чином, банківські відносини, маючи таку спільну ознаку, як виникнення у сфері банківської діяльності, є неоднорідними за своєю правовою природою, регламентуються нормами різних галузей права шляхом поєднання диспозитивного та імперативного методів [8, с. 24–25].

Аналізуючи даний підхід, потрібно зазначити, що не можна погодитись з тим, що банківське право — це комплексний інститут, тобто сукупність різнорідних норм, що регулюють відносини в певній сфері.

Банківське право хоча й охоплює норми різних галузей права, однак не є простою їх сукупністю. Воно є системою правових норм, що регулюють відносини в банківській сфері, а тому його потрібно розглядати як комплексну галузь права.

Концепцію комплексних галузей вперше висунув В. К. Райхер [9, с. 186]. Він вважав, що в межах системи права слід розрізнити дві категорії галузей — основні та комплексні. Комплексні — це такі галузі права, які, включаючи в себе норми основних галузей права, в той же час мають певну предметну єдність.

Різницю між основними та комплексними галузями права можна окреслити так (табл. 1):

Таблиця 1.

Різниця між основними та комплексними галузями права

Основна галузь права	Комплексна галузь права
має предметну єдність	немає такої єдності, оскільки регулює різнорідні відносини, однак містить певне предметне ядро (тобто відносини хоча й регулюються нормами різних основних галузей права, та виникають в одній сфері)

Продовження таблиці 1

до складу входять норми тільки даної галузі	складається в більшості з норм інших (основних) галузей права, однак має ряд норм, що притаманні виключно їй (зазвичай це норми-дефініції, норми-принципи та норми, що містяться в підзаконних нормативних актах)
має специфічний метод регулювання	використовується ряд методів з основних галузей права
має чітко визначене місце в системі права	має умовно визначене місце в системі права

Існує також позиція, згідно з якою комплексні галузі включаються в ту основну галузь права, відносини якої домінують у сфері даних відносин. Проте при такій побудові системи права переважає суб'єктивістський підхід, адже визначити пріоритетні норми однієї галузі об'єктивним шляхом дуже складно. Крім того, якщо комплексні галузі включаються в основну за ознакою відносин, які превалюють у даній комплексній галузі, то основна галузь перетворилася би на комплексну, оскільки в неї включалися б різні відносини.

Отже, банківське право — це не механічне об'єднання норм основних галузей права, а якісно нове, юридично цілісне правове утворення.

Саме банківське право, як комплексна галузь права, об'єднує за єдиними предметними, тематичними та цільовими ознаками юридично неоднорідні відносини в цілісне утворення, що збагачує їх зміст, сприяє виробленню якісно нових понять, положень і у зв'язку з цим — суттєвому розвитку юридичної термінології.

Список використаних джерел

1. Орлюк, О. П. Теоретичні питання банківського права і банківського законодавства [Текст] / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 104 с.
2. Пискотин, М. И. Советское бюджетное право (основные проблемы) [Текст] / М. И. Пискотин. — М. : [б.и.], 1971. — 312 с.
3. Братко, А. Г. Банковское право в России (вопросы теории и практики) [Текст] / А. Г. Братко. — М. : Юридическая литература 2003. — 848 с.
4. Гавальда, К. Банковское право: учреждения, счета, операции, услуги [Текст] / К. Гавальда, Ж. Стуфле. — М. : Финстатинформ, 1996. — 32 с.
5. Агарков, М. М. Основы банковского права [Текст] : [курс лекц.] / М. М. Агарков. — М. : БЕК, 1994. — 60 с.
6. Хропанюк, В. Н. Теория государства и права [Текст] : [учебн. пособ. для высших учебных заведений] / В. Н. Хропанюк ; под ред. В. Г. Стрекозова. — М. : Отечество, 1998. — 344 с.
7. Костюченко, О. А. Банківське право [Текст] : [навч. посіб.] / О. А. Костюченко. — К. : КНЕУ, 1999. — 168 с.
8. Ващенко, Ю. В. Банківське право [Текст] : [навч. посіб.] / Ю. В. Ващенко. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 344 с.
9. Райхер, В. К. Общественно-исторические типы страхования [Текст] / В. К. Райхер ; отв. ред.: М. М. Агарков. — М., Л. : Изд-во АН СССР, 1947. — 282 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права*

Надійшла до редакції 13.07.2010

